

„КНИГОПИСЕЦ“ – ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО БИБЛИОГРАФСКО СПИСАНИЕ

100 години от неговото основаване и издаване

Доц. г-р Донка Правдомирова

През 1885 г. на полето на българската библиография встъпва младият славист – бъдещият академик, езиковед и литературовед – Александър Теодоров-Балан, който още по време на следването си в Прага и Лайпциг разбира, “че без книгопис изобщо не е възможен никакъв критически поглед въз движението, характера и степента на д у х о в н а т а к у л т у р а у един народ” [1]. Запознал се с библиографската практика на Западна Европа и решен да работи за духовното въздигане на българския народ посредством писменото слово, след завръщането си в отечеството Балан започва “да изделя” от времето си, както сам се изразява, и за библиографска дейност. Неговата амбиция е емпирично и интуитивно развиващият се български книгопис (той до края на живота си предпочита българската калка пред гръцката дума) да придобие целенасочеността и модерната парадигма на европейската библиография. В изпълнение на това си желание той работи неуморно години наред и поставя редица модерни начала, които бележат нов етап в развитието на нашата библиография: през 1885 г. прави опит за текуща регистрация на новоизлизащата печатна продукция чрез страниците на “Периодическо списание”, което по същество е акт за поддържане на текуща национална библиография (ТНБ); във връзка с това пише първата у нас теоретична статия, която цели да изясни на българския читател същността и ролята на библиографията в културно-историческото развитие на човечеството. Възприемайки я като особено и необходимо знание за книгата и книжовността, в най-широк смисъл на това понятие, през 1905 г. Балан пише

и първата историческа студия – “Книгописният труд у българите” [2], в която обстойно се спира върху генезиса и развитието на отечествената библиография през първото петдесетилетие на нейното битие. В продължение на двадесет години, паралелно с изследователската, преподавателската и обществената си дейност, Балан подготвя и капиталния си труд “Български книгопис за сто години. 1806 – 1905”, в който регистрира всеобхватно националната ни печатна книжнина за съответния период. Репертоарът, който по думите на проф. Тодор Боров, е “венецът” на научно-творческата и на библиографската дейност на Балан, отбелязва първия апогей в историческото развитие на българската ретроспективна национална библиография (РНБ). Неуморим и последователен в амбицията си за постигане на модерен български книгопис, през 1918 г. със свои съмишленици Балан учредява Български библиографски институт – специално учреждение, което трябва да реализира библиографска дейност по примера на подобни европейски институции. За съжаление, поради липса на средства и подкрепа от страна на държавата, институтът остава само един добър проект. За тези си заслуги Балан е всепризнат за патриарх на българската библиография. По мое мнение обаче, тази заслужена почит се нуждае от известна конкретизация. По-вярно е да се твърди, че **Балан е патриарх на модерната българска библиография**, тъй като неговите действия закономерно се вписват в културно-книжовното направление на модернизационния процес, извършващ се в България в периода 1878 – 1944 г. [3].

Сред изброените приноси на големия учен относно библиографския процес трябва да се изтъкне още едно негово начинание. През 1904 г., заедно с учителя Николай Николаев, **Балан основава и първото у нас библиографско списание – “Книгописец”**, своеобразен орган и обединител на интелигенцията, осъществяваща по собствена, частна инициатива, библиографска дейност.

Мотивите, идеите и задачите, които двамата редактори си поставят, са подробно изложени в програмната статия, поместена в бр. 1 под наслов “Пристъпна дума”. Ако се съди по езика и стила, тя изцяло е написана от Балан и в нея на първо място се заявява: “Списание **“Книгописец”** тъкми да си бере съдържанието от: I. **разprawки и приноси**, що имат отношение към развитието, критиката и статистиката на книжнината; II. **вести и бележки из българския книжовен живот**; III. **книжовни вести из славянските земи**; IV. **нови появи в другите книжнини**; V. **низ библиотеки, дружества, школи [улица] и театра**; VI. **български месечен книгопис.**” Както е видно, редакцията, състояща се само от двамата ентузиаста, си поставя за цел да наблюдава текущо целия книжовен живот у нас и в чужбина, да документира и оценява книжовните факти и събития, да регистрира пълно националната печатна книжнина и да отразява най-важните научни изследвания от световната научна мисъл и особено тези из славянския свят. Последната задача, поддържането на месечен книгопис, е по същество задача за реализиране на ТНБ. Тя е продиктувана от факта, че “Библиографическият бюлетин”, издаван от Народната библиотека в София, излиза твърде нередовно и не изпълнява пълноценно функциите си. Редакторите искат да допълнят тези пропуски.

Всички набелязани теми в програмната статия се разработват посредством библиографски инструментариум. Текстът във всичките книжки на списанието е библиографски по съдържание, а фактографският е изпъстрен с библиографски препратки.

Информационният модел на библиографския текст се изгражда от няколко основни отдела, които представят сведенията в детализиран вид по различни признаци. Първият, назован “Наши вести”, отразява

българския културно-книжовен живот в две основни рубрики. Първата – “Книжнина – дружества – школа – театро – паметници – награди” регистрира най-важните събития от съответните области, пряко свързани в една или друга степен с книгата и книжовността. Ще цитирам някои от тях, които са с типологичен характер и попълват съответните раздели, например: “П. Яворов, от когото се очаква разprawка за Любена Каравелова, готви за печат спомените си из Македонското въстание, дето бе взел участие”; “Музикално училище се тъкми в София от българските музикални сили и в съгласие с Министерството на просвещението, което е наклонно да подкрепи тая частна инициатива”; “Списанието “Ново слово” спря да излиза и редакцията му се превърна в издателство със същото име, което вече извади на свят една книга...”; “Комитетът “Цар Освободител” реши... да се постави на видно място въз къщата в Свищов, дето е роден Алеко Константинов, бронзова споменна плоча...” (кн. 2–3). В тази рубрика намира място и дейността на новосъздадените след Освобождението научни дружества, чрез които младата българска наука постепенно изгражда парадигмата си на сложен научен институт, например: “Българското книжовно дружество, обявява, че приема до 1 юни т.г. трудове ръкописни и печатни не по-рано от 1903 г. за награда от фонд Напредък. Най-голямата награда е 1500 лв., а най-малката – 250 лв.”. Следват новини и от Историческото, Педагогическото, Физико-математическото дружество. Във всеки един брой редакторите отразяват около 30–40 подобни събития. Ако се съди по езика и стила, текстът е съставен от Балан. В него ясно прозира една от характерологичните му особености като учен и библиограф – винаги да изразява личното си отношение и да дава оценки. Прави впечатление още, че Балан отдава изключително значение на славянската идея и ратува за славянско единство. Това ясно прозира и във фактологическата информация, и в информационния модел, където специално е обособен раздел “Славянски вести”. Например в кн. 2 на с. 32 ученият със задоволство изтъква: “Българското общество не бе виждало у дома си такава общославянска вечеринка, каквато бе уредило **Славянското благотворително дружество в София** на светостефанския празник (19/ II) в Славянска беседа. За пръв път в България се представиха и почетоха в

едно комай всички славянски народи и техните национални и славянски изливи и чувства, мисли и блянове. Нещо ни предрича, че за славянщината и в България ще настанат по-добри дни.”

Втората част на отдела “Наши вести” е с характер на класическа библиография и в частност представлява ТНБ, която информира месечно за новозлязлата българска печатна продукция. Систематизацията на библиографските описания (БО) е по признака “вид издание” и се изгражда респективно от отделите “Книги”, “Вестници”, “Списания”, “Музика”, “Уредбени и преходни издания”, който включва устави, правилници и др.п. В обособените рубрики личат и литературоведските пристрастия на Балан. Библиографът оформя раздел “Преводи в списания и вестници”, в който регистрира преводните художествени произведения, за да могат българските читатели по-широко да се запознават със световната литература и съответно с протичащите тенденции в развитието ѝ.

Възприемайки библиографията като надежден измерител степента на духовната култура у всеки народ, още в първите си библиографски опити, а също и в “Книгописец”, Балан специално регистрира и рецензионните материали, тъй като според него “проумява ли един народ своята книжнина, той я оценява по заслуга в своята критика, гдето личи най-открито степента на зрелостта му...” [4]. Такъв раздел е разкрит в кн. 4–5 и е озаглавен “Рецензии”. Библиографът обаче не се отнася формално към рецензионните материали, а ги аотира, като изразява и личната си оценка за направения от критика анализ. Ето, например, как е представена рецензията на Д. Тодоров за “Казаларската царица” на Ив. Вазов: “Той, критикът, – изтъква Балан – разглежда романа не от гледището на развитата западноевропейска литература, а от това на нашето литературно развитие откъм идейна и психологическа страна. Намира, че Вазов макар и криво да схваща много от нашите културно-икономически явления, макар и да им дава тясно и едностранчиво разрешение, – в неговото общо мировъзрение, обаче, както и гледището му спрямо нашата действителност има една чувствителна еволюция. Тук той оборва и мненията на С. М. и Б.А. за тоя роман печатани в “Мисъл” кн. I и III – 1904 г.”.

Втората съставна част на библиографския текст е под наслов “Славянски вести”, а систематизацията е по националности: “Лужишки”, “Полски”, “Руски”, “Словенски”, “Сръбски и хърватски”, “Чешки и словашки”. Информацията не се поднася диференцирано, фактографските и библиографските новини се редуват по преценка на редакторите. Известява се за нови издания, театрални събития, за кончината на видни писатели и литературоведи, за проведени книжовни мероприятия и пр. Балан обича да вплита и личното си становище, особено по проблеми, които живо го вълнуват. Така например, след описанието на книгата “Чтения по новейшей русской литературе” добавя: “Позволи се, най-сетне, и в руските гимназии вход за новата руска литература. Книгата, ако и първа за тая цел, е добра. Липсува всякак синтезата, покрай анализа”. В дела “Сръбски вести” се включва и новината, че “Професорът секретар на сръбската велика школа Живоин О. Дичич, уредил с българските книжари в София спогодба за размяна на книги **български и сръбски**” (кн. 4–5, с. 114). Изброените типологични примери показват, от една страна, че редакторите отразяват многообразието на книжовния живот, а от друга – са доказателство за тяхната отлична осведоменост.

В третия библиографски раздел – “Вести из други книжнини” – информацията също е аранжирана по националности: английски и американски, влашки (румънски), гръцки, италиански и испански, немски и френски вести. Във всички книжки се съдържа информация само от изброените книжнини, от други страни новини не се посочват. Интересно би било да се отбележи, че в немската част (кн. 4–5), се коментират и писателските хонорари. Там се казва: “От немските писатели е най-повървяло на Гете, който имал обезпечено състояние и можел да диктува своите условия на издателя. Ала и неговите искания са били скромни: той се задоволил със 6 000 фиоринта за година.”

От изложението дотук безусловно става ясно, че скромната редакционна и едновременно изпълнителска колегия на сп. “Книгописец”, отразява пълния цикъл на книжовния живот у нас, в Европа и САЩ –

от създаването на книгите до разпространението и оценката им, а също така и други новости, свързани пряко с книгата, – и го представят в библиографски и фактографско-библиографски модели. Като се имат предвид книгописните условия по онова време, които силно вълнуват Балан и които по негово мнение у нас са крайно неудовлетворителни, може да се твърди, че двамата редактори постигат истински успех. Една част от информацията за българските книжовни и научни събития и библиографски факти те получават в резултат на призива си към издателите да изпращат до редакцията новите си издания, а останалата част – сами издирват по чуждестранни и наши източници. Ще вметна, че ние днешните библиографи, макар и ползващи световната мрежа Интернет, бихме могли да им завидим на личностното библиографско и фактографско знание и информация.

С тази си структура “Книгописец” излиза през 1904 г. в общо десет книжки – една единична, три двойни и една тройна. Всяка се състои от по три коли и съдържа информация за около 1000 печатни издания и книжовни събития – обем твърде впечатляващ и още веднъж доказващ високата степен на информираност на двамата редактори.

Материалите с теоретичен характер са само няколко – две третират библиографски проблеми и три – литературни. Пряко свързана с целите и задачите на списанието и с библиографията изобщо е статията на Балан “Нашите книгописни условия”, поместена в кн. 2–3. Междувпрочем, този проблем вълнува учения още от времето на първите му библиографски изяви от 1885 г., тъй като според него, книгописните условия са гаранция за успешното развитие на българската библиография и за нейната модернизация, за поставянето ѝ на европейски начала. Тя пък от своя страна е гаранция за модернизацията на цялата ни национална култура. Трябва да се изтъкне, че Балан много точно осъзнава ролята и функциите на библиографията за духовния напредък на човечеството, така както я разбират и използват по онова време в Западна Европа. Винаги обективен и в най-висока степен критичен, Балан анализира на първо място библиографската информация (БИ), подавана чрез страниците на вестниците и

списанията, след това коментира Закона за задължителния депозит и приложението му, като изтъква неспазването му от страна на печатари и издатели, вследствие на което Народната библиотека се затруднява при подготовката на “Библиографическия бюлетин”. Не пропуска да отправи критика и към книжарниците относно набавянето на чуждестранни издания, което е пагубно за българската култура. Ето какво заключава в тази връзка: “И като не съществува у българските книжарници и периодични издания грижата да се сдобиват с екземпляри от славянски и чужди издания, важни за нас, за славяните и за образования човек, па да ги показват на българското общество и будят у него по-устръмна любознaйност, обществото се лишава от един плодотворен потик за широко непосредно книжовно общуване със всички ония народи, към които го водят неговите национални, племенни и човешки интереси.” Видно е, че Балан отново акцентира върху славянските духовни връзки и върху единството на славянството като цяло. От друга страна, той правилно изтъква ролята на книгата в началото на миналия век като първостепенен инструмент в информационното общуване.

Списанието излиза в 2 000 тираж – екземплярност достатъчно висока за подобно издание, като се има предвид, че “Библиографическият бюлетин” до 1944 г. се размножава средно в 1000 тираж, а само в някои години достига 1 700. За да се добие по-ясна представа за разпространението и популярността на “Книгописец”, ще припомня, че в най-ново време, през 80-те години на миналия век, когато ТНБ бележи най-значителния разцвет в историческото си развитие, основният ѝ орган – “Български книгопис”, сер. 1 – достига тираж 1 700. Тези числа достатъчно красноречиво показват, че “Книгописец” достига до широка част от тогавашната интелигенция, която има потребност от БИ и активно се ползва от услугите на “Библиографическия бюлетин”, а също и от тези на сп. “Книгописец”.

Поради липса на средства в края на 1904 г. списанието спира да излиза, като отпечатването на последните книжки се проточва до края на 1906 г. През 1920 г. то е възобновено, но вече като орган на осно-

вания през 1918 г. от Балан и негови съмишленици Български библиографски институт. В уводната статия в кн. I, озаглавена “Към читателите” и безспорно написана от Балан, се прави обзор на библиографския печат до 1920 г. Изтъква се, че след спирането на “Книгописец” идеята за подобно издание не затихва, а са направени няколко опита: в Плевен през 1910 г. под редакцията на Ячо Хлебаров се издава сп. “Книжовник”, приемащо се за продължител на “Книгописец”; през 1913 г. започва да излиза сп. “Читалище”, а през 1914 г. – сп. “Книжнина”. По-нататък Балан съобщава, че именно редакциите на изброените издания успяват през 1918 г. “да създадат в България нещо още по-видно и по-пригодно за книгата и нейния любител” – Български библиографски институт. Неуморимият библиограф със задоволство заключава: “Подобно на западни страни, постави се в нашето отечество, – **първица на Балканския полуостров** [подч. Д.П.] – основа за едно заведение, което спроти [въпреки] наши малки сили и средства да работи в смисъл на събиране, уреждане, описване, разгласяване и размяна на книги и всякакви книжовни производи, за всякаква услуга на ония, които марят [в смисъл ратуват] за духовния развой през книгата у нас и за нас в чужбина”. Видно е колко горд е Балан от факта, че България и в тази насока се изравнява с европейските страни и при това е първа на Балканския полуостров. Воден от стремежа си за модернизация на отечествената библиография и за издигане библиографската култура на българския читател, веднага след уводната статия Балан помества собствена, подписана статия, със заглавие “Що е “Книгописец” и за какво ни трябва?”. Тук, отново в достъпна форма, убеждава: “Да обхванеш и познаеш цялото литературно богатство на страната, а също и да узнаеш, върши ли се и у нас нещо и какво, можеш само ако би имало, къде да видиш това богатство, това множество от трудове по най-различни въпроси – с ъ б р а н о н а е д н о. “Книгописец” е тъкмо такъв свод, такъв събирач и подреждач на сведенията от тоя род... То е едно информационно справно[справочно] издание... Затова и във всички уредени държави отдавна има библиография и библиографски издания.” Тези разсъждения и заключения на Балан звучат изключително професионално и съвременно, те още веднъж

доказват високата му библиографска култура и усърдието да се европеизира българската библиография с цел утвърждаването ѝ като необходим инструмент в културно-информационното общуване на национално и международно равнище.

За съжаление и вторият опит на упоритите редактори не продължава дълго. През 1920 г. те успяват да издадат пет книжки и списанието окончателно спира да излиза. Независимо обаче от кратковременния си живот то оставя трайна следа в историята на българската книжовна култура.

Направеният кратък и обобщен анализ показва, че “Книгописец” поставя не само началото на библиографския периодичен печат у нас, но и насочва вниманието на българската интелигенция към информационното общуване. Чрез неговите страници Балан поставя на дневен ред проблема за активизирането на информационно-библиографския процес по образеца на “уредените” държави, както той се изразява. Изтъквайки непрекъснато европейския опит, Балан се стреми да убеди българската културна общественост, че библиографията е изключително важен инструмент в информационния процес, че тя е своеобразен катализатор на ново знание в процеса на духовния напредък на човечеството.

С основаването на сп. “Книгописец”, Балан записва България като първата балканска страна, създала си библиографски периодичен печат.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Теодоров-Балан, Ал.** Ст о години българска библиография. – София: ББИ, 1952, с. 16.
2. **Теодоров-Балан, Ал.** Г о д. Соф. Унив., за 1905 – 1906, 1906, 787–798.
3. **Христова, Станка.** Западът и Изтокът. Модернизационна перспектива. П р о б л е м ъ т Изток – Запад: Историческа перспектива. – София: Парадигма, 2003, 273–281.
4. **Теодоров-Балан, Ал.** Книгопис. П е р и о д. сп., 4, 1885, № 16, с169–181.

